

ERFGOED BRUSSEL

December 2018 | Nr029

Dossier **HISTORISCHE INTERIEURS**

Varia DE RESTAURATIE VAN HET *CHEVAL MARIN*
HET ŒUVRE VAN ARCHITECT FRANÇOIS VAN MEULECOM
GESPREKKEN OVER IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED

VOORMALIGE WONING COHN-DONNAY

MEUBILAIR OP MAAT

CHRISTOPHE MOUZELARD
ARCHistory

Gevel van de woning Cohn-Donnay in de jaren 1980 (© Fondation Civa Stichting Brussels).

De voormalige woning Cohn-Donnay bevindt zich op het nr. 316 in de Koningsstraat in Sint-Joost-

ten-Node en is een van de iconische plaatsen van de art nouveau. Het is beter bekend als de *Ultieme*

Hallucination, naar de naam van het restaurant dat er van 1982 tot 2016 gevestigd was. Na de heropening in maart 2018 kreeg het restaurant de naam *The Ultimate Hallucination*. Dit is een mooie gelegenheid om de conclusies voor te stellen van een historische studie die de Vereniging voor de Studie van het Gebouwe¹ in 2014 maakte van het gebouw en vooral van zijn meubilair.

De voormalige woning werd in 1836 in de Koningsstraat opgetrokken door de schilder Eugène Verboeckhoven en werd in de loop van haar geschiedenis meerdere keren verbouwd en uitgebreid. Ze is verbonden met een muziekpaviljoen en een achterhuis dat uitgaat op de Poststraat via een tuin die in 1981 deels werd overdekt, een beglaasde galerij en twee souterrainverdiepingen².

In opdracht van het echtpaar Cohn-Donnay, de nieuwe eigenaren, verbouwde architect Paul Hamesse in 1904 het oorspronkelijk neoclassicistische huis in een vrij radicale art-nouveaustijl. De uit Duitsland afkomstige zakenman Berthold Cohn vestigde zich in 1902 in België om er twee grootwarenhuizen te openen, het ene in de Nieuwstraat in Brussel, op de hoek met de Sint-Michielsstraat, en het andere in Luik, in de *rue de l'Université*. Berthold Cohn had voordien al beroep gedaan op Hamesse om zijn winkels aan de laatste mode aan te passen³.

Doorsnede van het gebouw met chronologie van de verbouwingen (© ARCHistory / APEB, 2014).

Plan van de huidige toestand van de begane grond (© ARCHistory / APEB, 2014).

Hoewel er geen enkel historisch document bewaard is over de betrokkenheid van de architect bij het ontwerp van de decoratie en het meubilair van de woning, blijkt uit de historische studie dat het ontwerp ervan naar alle waarschijnlijkheid van hem was. Het lijkt erop dat alle meubilair van voor de ingreep van 1904 werd verwijderd, wat vrij gebruikelijk is bij een grondige verbouwing en modernisering. In 1988 werd het gebouw (gevels, daken, muziekpaviljoen en wintertuin) én zijn meubilair beschermd, een zeldzaamheid die spreekt voor de kwaliteit en uitzonderlijkheid van het ensemble.

Het meubilair, dat in essentie mobiel is, werd talrijke keren verplaatst binnen het gebouw. Het huidige artikel beschrijft het zoals het momenteel is opgesteld (augustus 2018).

..... RONDGANG DOOR HET HUIS

De hal wordt verlicht door drie kroonvormige wandlampen in brons en koper met drie lampenkappen. Deze lampen zijn verwant aan de stijl van Serrurier-Bovy. Ook de kapstok in witgelakt hout (zie kader) en een rechthoekig, gestoffeerd krukje kunnen aan Hamesse worden toegeschreven. Een identiek krukje is te zien op een foto van het interieur van het warenhuis *English Shop* dat Hamesse in 1905 op de Brusselse Grasmarkt inrichtte.

Het meubilair in het salon vooraan is een enigszins verrassend geheel van mahoniehouten elementen (twee *cosy-corners*, twee plantenbakken, twee kleine tafels en een kast) in empire- of directoirestijl. De meeste sculpturen en metalen elementen van het meubilair getuigen van de Germaanse invloeden in het

werk van Hamesse (ovale gepareelde medaillons, gestileerd gebladerte, palmetten). Een bronzen elektrische luster met vier bovenarmen en een octogonale kroon in opengewerkt plaatmetaal die kan worden toegeschreven aan Hamesse, herinnert eens te meer aan de stijl van Serrurier-Bovy.

De twee *cosy-corners* met twee canapés en twee kleine vierkante tafels in het witte salon vertonen meerdere gelijkenissen met een aantal elementen van het schrijnwerk: witgelakt hout, schuin afgewerkte spiegels en ruiten, gegroefde kroonlijst van de lambrijsing die geritmeerd wordt door kleine vierkante panelen. De twee deuren naar de hal zijn bekroond met een lambrekijn met franje, bevestigd aan een houten kroonlijst. De nieuwe eigenaren lieten op een paneel van een *cosy-corner* een

Empiresalon (A. de Ville de Goyet, 2018 © urban.brussels).

Wit salon aan de kant van de hal (A. de Ville de Goyet, 2018 © urban.brussels).

KAPSTOK

De achterwand van de kapstok bestaat uit panelen voorzien van een grote spiegel, een bekleding in textiel en oranje keramische tegels. Een centrale radiatorkast in gedreven messing, gesigineerd 'L[ucien] Rion', met een motief van twee fazanten in een bloemenstruik in geometrische art nouveau, is op symmetrische wijze gecombineerd met twee paraplubakken,

twee handschoenladen of laden voor kleine spullen en twee hoedenplanken op messingconsoles. Twee gebogen masten schragen de spiegel. De plinten zijn afgewerkt met golvende messingplaten. De geometrische eenvoud van dit homogene ensemble dat harmonieert met het lijstwerk en de pilasters in deze ruimte, en de twee steunen van de spiegel, doen denken aan de stijl van Charles Rennie Mackintosh.

Kapstok in de inkomhal (A. de Ville de Goyet, 2018 © urban.brussels).

Wandlamp in het witte salon met de initialen van het echtpaar (A. de Ville de Goyet, 2018 © urban.brussels).

Radiatorkast van Lucien Rion in de eetkamer (© APEB, 2014).

wandlamp plaatsen die ze op zolder vonden en waarin de letters CD, de initialen van het echtpaar Cohn-Donnay, zijn verwerkt. Het geheel van het meubilair doet denken aan de ontwerpen van Charles Rennie Mackintosh en de luster en wandlamp aan die van Serrurier-Bovy. De keuze voor witte meubelen en lambriseringen in de middelste kamer, waar weinig daglicht komt, is bijzonder geslaagd.

De muren van de eetkamer zijn tot op halve hoogte bekleed met een eiken lambrisering. Op elk tweede paneel is een ovale, golvende bronzen wandlamp bevestigd. Het hoofdelement van deze kamer is een grote houten buffetkast bestaande uit meerdere elementen (zie kader).

Voor het buffet staat een grote eiken tafel met meerdere verlengstukken. Daarboven hangt een elek-

trische bronzen kroonluchter met vier armen en 12 witte tulpvormige lampenkappen. De radiatorkast in gedreven messing in de schuine hoek van de eetkamer heeft als decor een vis in een onderwateromgeving met typische art-nouveaulijnen. Hij is gesigeneerd met 'L[ucien] Rion'. Het geheel van het meubilair en de lambrisering van deze kamer is bijzonder homogeen: eenzelfde houtsoort, perfect harmo-

BUFFET

Convex centraal gedeelte met twee deuren en nis onder legplank; twee zijvitrines bestaande uit twee elementen, waarvan het bovenste inspringend en met afgeschuinde hoeken; de zijvitrines zijn verbonden door een grote rondboog waarvan het binnenwelfvlak versierd is met verlichtingselementen. Een decor

van gestileerd gebladerte, gesculpteerd in de massa of gemonteerd, is gecombineerd met geschubd inlegwerk en bronzen oplegsels. Deze laatste zijn meestal ovaal, in een lijst met gebladerte rond een medailon met personages die bezig zijn met voeding-gerelateerde taken. De geparelde dekplaten van de vitrines worden bekroond door hoge decoratieve vazen in messing.

Buffetkast van de eetkamer (A. de Ville de Goyet, 2018 © urban.brussels).

Biljartkamer (A. de Ville de Goyet, 2018 © urban.brussels).

Rookkamer aan de kant van de voormalige tuin (A. de Ville de Goyet, 2018 © urban.brussels).

Radiatorkast van Lucien Rion in de biljartkamer (© ARCHistory / APEB, 2014).

met twee gestoffeerde canapés, onder een spiegel en legplank en twee smalle bibliotheekkasten. Het geheel is versierd met biezen en 55 panelen met inlegwerk en met een bronzen beslag met ronde of ovale discussmotieven. De legplanken zijn geflankeerd door ionische zuiltjes met hoekige voluten. De lavabo is bekleed met Bardiglio-marmer en het fonteintje in gedreven messing stelt een vrouwenhoofd voor met neerhangend haar. Links van de *cosy-corner* bevindt zich een radiatorkast in gedreven messing, gesig-neerd 'L(ucien) Rion', versierd met twee pelikanen in een geometrisch gestileerd plantendecor. Het geheel wordt verlicht door een elektrische bronzen luster boven de biljarttafel. Hij bestaat uit een lange gebogen structuur met gestileerde plantenmotieven en zeven tulpvormige lampenkappen.

nisch gesculpteerd decor en metalen wandlampen in Jugendstil. Zoals alle andere lusters op deze verdieping, is ook deze toe te schrijven aan Paul Hamesse en doet ze denken aan de stijl van Serrurier-Bovy.

Naast het meubel waaraan het zijn naam ontleent, is de biljartkamer gemeubeld met een lange eiken *cosy-corner* die onder een doorlopende, smalle kroonlijst een lavabo onder een vitrinekast combineert

In de rookkamer bevindt zich een eiken verhoging met daarop een openklapbare schaaftafel op vier poten die rusten op een gebiesde sokkel met afgeschuinde hoeken, bekleed met messing. Daarrond staan drie gegarneerde fauteuils en een eiken *cosy-corner* gecombineerd met twee vitrinekasten onder een nis en een gegarneerde canapé onder een rek. Deze ruimte wordt verlicht door een elektrische bronzen luster met vier naar beneden

hangende armen en groene glazen lampenkappen.

Het geheel van het meubilair van deze twee ruimten is homogeen: eenzelfde houtsoort, inlegwerk in licht en donker hout met geometrische motieven – vierkanten, rechthoeken, driehoekige stralen –, gestileerde bloemen, zelfde dunne en uitspringende kroonlijst, zelfde zuiltjes met hoekige voluten... De meubelen doen denken aan de Arts and Crafts en vooral aan de stijl van Charles Voysey.

Op de verdieping zijn er slechts meubelelementen die dateren van de renovatie van 1904. In de schouw van het grote salon uitgevend op de Koningsstraat bevindt zich een radiatorkast van Lucien Rion met een motief van een pauw met opgevouwen staart. In de achterkamer, de zogenaamde voordrachtskamer, staat een tribune om gedichten of liederen voor te dragen, het meest opmerkelijke en intrigerende meubelstuk van het hele huis. Het is bekleed met gevlamd bloedhoutfineer, voorzien van panelen en lambrisering en is bereikbaar via een terugwijkende wenteltrap met vijf treden. Onderaan het centrale convexe voorpaneel in dezelfde houtsoort staat een gestoffeerde canapé met bloemmotief die de kromming van het paneel volgt en

Radiatorkast van de schouw van het salon op de eerste verdieping (© ARCHistory / APEB, 2014).

Tribune van de voordrachtskamer (© ARCHistory / APEB, 2014).

bekroond wordt door een aedicula op zuiltjes. De linkerwand heeft de vorm van een balustrade met houten roedeverdeling. De tegenovergestelde wand is concaaf ter hoogte van de trap, met valse borstwering met roedeverdeling en een kleine aediculavormige nis; aan de buitenkant is de wand recht, met een ingebouwd rek. Vijf slanke, vierkante zuilen schragen een hoofdgestel met lambrekijnvormige opengewerkte fries. Een tweede bijpassende canapé staat in de gebogen achterkant van de tribune. De compositie wordt hier en daar verfraaid met gestileerde plantenmotieven in verzilverd houtsnijwerk, zoals kleine

panelen, ringen en valse kapitelen van de zuilen en guirlandes van het hoofdgestel. De gebogen wand is bovenaan verfraaid met een paneel met inlegwerk dat een antiquiserend tafereel met muzikanten en danseressen voorstelt. De meeste wanden zijn nog bespannen met zijde.

CONCLUSIE

In dit geheel zijn sterke invloeden terug te vinden van andere Europese bewegingen die destijds verwant waren aan de art nouveau, van Mackintosh tot Jugendstil en van de Engelse Arts and Crafts tot de Wiener Sezession. Het geheel geeft de indruk dat Hamesse de verschillende varianten van de moderne kunst van zijn tijd aan bod wilde laten komen en zijn knowhow en kennis van de bewegingen verwant aan zijn stijl wilde etaleren. Er zijn nochtans meerdere voor zijn eigen stijl typische kenmerken terug te vinden, zoals de ovalen, de drie groeven en de *cosy-corners* die een canapé, een rek en een spiegel combineren. Hoewel die kenmerken niet volstaan om een meubel toe te schrijven, kunnen we uit de aanwezigheid van dit meubilair in een huis dat is verbouwd door Hamesse, en waarvan we weten dat het sinds 1904 vrijwel niet is vervangen of veranderd, redelijkerwijze besluiten dat hij de ontwerper ervan was. Des te meer daar we weten dat Hamesse, net als veel van zijn collega's, alles tot in de details uittekende en een totaal kunstwerk wilde creëren. Deze praktijk was voorbehouden voor gefortuneerde klanten als het echtpaar Cohn-Donnay. De aanwezigheid van een ensemble in empirestijl te midden van een geheel in art nouveau en aanverwante stijlen, was heel courant in die tijd. Het moderne en het oude werd vrolijk gecombineerd tot een eclectisch geheel dat bij de smaak

van de tijd paste. Zoals veel van zijn collega's was Hamesse op de hoogte van nieuwe evoluties in het buitenland via tijdschriften, maar ook via de talrijke internationale en wereldtentoonstellingen. We vonden geen directe verbinding tussen Hamesse en Mackintosh of Serrurier-Bovy, maar dergelijke relaties zijn zeker niet uit te sluiten. Zeker is dat Hamesse in het begin van zijn carrière door hen werd beïnvloed, en ook door zijn leermeester Hankar, van wie de directe invloed in meerdere kamers en details, en vooral de trap, is terug te vinden.

Het hier bewaarde meubilair is uitzonderlijk. Voor zover wij weten is het een van de zeldzame nog compleet bewaarde ensembles van een door Hamesse ingericht huis, naast het meubilair van de voormalige *Pharmacie du Bon-Secours*⁴ en dat van zijn eigen woning. Deze studie is dus een ijkpunt dat kan gebruikt worden als vergelijkingsmateriaal bij toekomstige ontdekkingen van aan Hamesse toegeschreven of toe te schrijven meubilair.

Vertaald uit het Frans

NOTEN

1. Étude historique et matérielle de l'hôtel Cohn-Donnay et de ses dépendances, Vereniging voor de Studie van het Gebouwde, januari-februari 2014. De Vereniging voor de Studie van het Gebouwde (Association pour l'Étude du Bâti) kreeg de nieuwe naam ARCHistory (<http://archistory.brussels/>).
2. Bij de verbouwing van de woning tot een restaurant-brasserie.
3. Zie MOUZELARD, C., 'Les grands magasins Cohn-Donnay et Cie' in *Les Nouvelles du Patrimoine*, 154, januari-februari-maart 2017, pp. 29-30.
4. Thans verspreid; een deel is opgenomen in de collecties van het Musée d'Orsay in Parijs en van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis van België.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Pascale Ingelaere, Murielle Lesecque,
Griet Meyfroots, Cecilia Paredes
en Brigitte Vander Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont en Griet Meyfroots

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

REDACTIESECRETARIAAT

Murielle Lesecque

COORDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE DOSSIER

Paula Dumont en Pascale Ingelaere

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Werner Adriaenssens, Manuela Core,
Lise Cuykens, Emmanuelle de Sart,
Paula Dumont, Vincent Heymans,
Isabelle Leroy, Griet Meyfroots,
Christophe Mouzelard, Constantin
Pion, Coralie Smets, Christian
Spapens, Guido Stegen, Anne Van Loo,
Ann Verdonck, Tom Verhofstadt

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels, Erik Tack,
Ubiqu Belgium NV/SA

NALEZING

Koenraad Raeymaekers, Harry
Lelièvre, Wim Kenis, Coralie
Smets, Tom Verhofstadt en de
leden van het redactiecomité

VORMGEVING

Polygraph'

ONTWERPER MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

IPM printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@urban.brussels

BEDANKINGEN

Sait Köse, Francis Metzger,
Marie-Françoise Plissart,
Augustin Siaens, Familie Speidel,
Philippe et Marinette Terseleer

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directeur-generaal,
urban.brussels (Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel
Stedenbouw en Erfgoed)
Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Cultureel Erfgoed
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.erfgoed.brussels
bpeb@urban.brussels

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden
zij verzocht zich kenbaar te maken bij
de Directie Cultureel Erfgoed van het
Brussels Hoofdstedelijk Gewest

LIJST MET AFKORTINGEN

AAM Archives d'Architecture Moderne
AML Archief en Museum van
de Franstalige literatuur
CIDEP Centre d'information, de
documentation et d'étude du patrimoine
ENSAV École nationale
supérieure des arts visuels
GAE/DS Gemeentearchief
Elsene/Dienst Stedenbouw
GAV/DS Gemeentearchief
Vorst/Dienst Stedenbouw
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor
het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
KMKG Koninklijk Musea voor
Kunst en Geschiedenis
RBC-BHG Région Bruxelles Capitale,
Brussels Hoofdstedelijk Gewest
RIBA Royal Institute of British Architects
SAB – Stadsarchief Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2019/6860/007

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

Erfgoed Brussel Reeds verschenen

- 001 - November 2011
Terug naar school
- 002 - Juni 2012
De Hallepoort
- 003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen
- 005 - December 2012
Hôtel Dewez
- Extra nummer 2013
Het erfgoed schrift onze geschiedenis
- 006-007 - September 2013
Brussel, mas-tu vu ?
- 008 - November 2013
Industriële architectuur
- 009 - December 2013
Parken en tuinen
- 010 - April 2014
Jaan-Baptiste Dewin
- 011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering
- 013 - December 2014
Cultusgebouwen
- 014 - April 2015
Zonienwoud
- 015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren
- 017 - December 2015
Stadsarcheologie
- 018 - April 2016
De Gemeentehuizen
- 019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd
- 021 - December 2016
Victor Besme
- 022 - April 2017
Art nouveau
- 023-024 - September 2017
Natuur in de stad
- 025 - December 2017
Conservatie op de steigers

Laatste nummers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van
een uitzonderlijk decor

urban
.brussels
RUP BRUXELLES URBAINISME ET PATRIMOINE
BSE BRUSSEL, STEDENBOUW EN ERFGOED

10 €

ISBN 978-2-87584-176-6